

ANDRZEJ ZOLL*

Sprawozdanie przewodniczącego Komisji do spraw Etyki w Nauce z działalności Komisji w 2016 r.

W 2016 r. odbyło się dziewięć posiedzeń plenarnych Komisji, na których rozpatrywano ponad 30 spraw zgłaszanych przez pracowników naukowych i akademickich, a także studentów i doktorantów. Komisja wypracowała 26 stanowisk w sprawach, które dotyczyły przede wszystkim: ewentualnego naruszenia praw autorskich; naruszenia norm etycznych przez recenzentów prac naukowych; zamieszczania w publikacjach naukowych nieuzasadnionych cytowań i autocytowań w celu zawyżenia wskaźników Impact Factor oraz indeksu Hirscha; naruszenia zasad etyki w trakcie przeprowadzania przewodów lub postępowań o nadanie stopni naukowych lub tytułu naukowego; przypisania nienależnego autorstwa osobie, która nie brała udziału w przygotowywaniu publikacji; konfliktu interesów. Pełny wykaz spraw, którymi zajmowała się Komisja do spraw Etyki w Nauce w 2016 r. stanowi załącznik do niniejszego sprawozdania.

W związku ze śmiercią prof. Macieja W. Grabskiego, nowym członkiem Komisji został prof. Andrzej Grzywacz, który w wyborach członków Komisji do spraw Etyki w Nauce na kadencję 2015–2018, przeprowadzonych na sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN dnia 11 grudnia 2014 r., uzyskał kolejno największą liczbę głosów.

Wybrano także nowego zastępcę przewodniczącego Komisji, którym został prof. Andrzej Górski.

W dniu 14 listopada 2016 r. w Politechnice Łódzkiej odbyło się wspólne posiedzenie Komisji do spraw Etyki w Nauce i Konferencji Rektorów Łódzkich Uczelni Publicznych, na którym omawiano m.in. problematykę naruszeń standardów etycznych i przestrzegania rzetelności naukowej w polskim środowisku naukowym i akademickim. W spotkaniu uczestniczyli również prorektorzy ds. nauki, rzecznicy dyscyplinarni i przewodniczący komisji dyscyplinarnych ds. nauczycieli akademickich łódzkich uczelni, a także prezes Oddziału PAN w Łodzi oraz dyrektorzy łódzkich instytutów PAN.

Jednym z ustawowych obowiązków Komisji jest opracowanie *Kodeksu etyki pracownika naukowego*. Taki *Kodeks* został opracowany przez Komisję w 2011 roku i uchwa-

* Prof. dr hab. Andrzej Zoll, czynny członek PAU, przewodniczący Komisji do spraw Etyki w Nauce, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Rzeszowie. Opracowanie tekstu Mieczysław Grabianowski, dyrektor Gabinetu Prezesa PAN, Warszawa, 7 grudnia 2017 r.

lony przez Zgromadzenie Ogólne PAN w 2012 r. Do Komisji w ciągu ostatnich sześciu lat zgłaszano jednak wiele problemów dotyczących przestrzegania zasad etycznych w badaniach naukowych, które wcześniej nie były znane w polskim środowisku naukowym i akademickim. W związku z tym członkowie Komisji uznali za konieczne zaktualizowanie *Kodeksu etyki pracownika naukowego*. Komisja zwróciła się do organizacji reprezentujących środowisko naukowe i akademickie – Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich i Rady Głównej Instytutów Badawczych z prośbą o uwagi i ewentualne propozycje zmian dotychczasowych uregulowań. Wykorzystując te opinie, zgłaszane także przez niektóre uczelnie i jednostki naukowe, w tym instytuty PAN, członkowie Komisji opracowali projekt nowego wydania *Kodeksu etyki pracownika naukowego*. Uznano, że zmiany są tak liczne, iż nie można mówić o nowelizacji *Kodeksu*. Komisja przyjęła ostateczną wersję projektu *Kodeksu* na posiedzeniu 23 maja 2016 r., a Zgromadzenie Ogólne Polskiej Akademii Nauk uchwaliło *Kodeks etyki pracownika naukowego* (wydanie II) na sesji w dniu 1 grudnia 2016 r.

W dokumencie, zgodnie z postulatami środowiska naukowego i akademickiego, przyjęto m.in. nowe brzmienie pkt 4.2. *Inne niewłaściwe zachowania*. Wskazano, że „oprócz rażących naruszeń rzetelności w nauce występuje wiele innych niewłaściwych zachowań pojawiających się w prowadzeniu badań naukowych. Ich katalog nie może być zamknięty. Należy jednak wymienić:

- wykorzystywanie przy prowadzeniu badań naukowych wkładu innych osób, studentów, doktorantów, współpracowników bez odpowiedniej rekompensaty finansowej lub bez zaznaczenia tego wkładu w publikacji;
- zezwolenie na współautorstwo publikacji osób, które nie wniosły wystarczającego wkładu intelektualnego w jej powstanie;
- przyzwolenie na pozorność badań naukowych niemających nic wspólnego z rzetelnym procesem poznawczym”.

Ponadto za naganne uznano „wszystkie formy prześladowania i dyskryminacji uczniów, współpracowników, niewłaściwe wykorzystywanie funduszy na badania oraz nieujawnianie konfliktów interesu. Do tych negatywnych zjawisk należy zaliczyć także protekcjonizm przy zatrudnianiu nowych pracowników”.

Wprowadzono także nowe uregulowania dotyczące konfliktu interesów w działalności naukowej. Zaproponowano wprowadzenie katalogu otwartego z przykładowymi sytuacjami mogącymi powodować konflikt interesów. Zgodzono się, iż konieczne jest zamieszczenie klauzuli, że pracownik naukowy zobowiązany jest zawiadomić swojego przełożonego w przypadku wystąpienia okoliczności powodujących konflikt interesów. Pretekstem do wprowadzenia tych ostatnich zmian były coraz częściej pojawiające się w polskim życiu naukowym problemy związane z tworzeniem spółek spin-off i stosowaniem prawa własności do wyników badań naukowych.

Na jednym z posiedzeń Komisji bardzo wnikliwie analizowano zasady współdziałania spółek spin-off z jednostkami naukowymi i w tym kontekście zagrożenia potencjalnym konfliktem interesów. W spotkaniu uczestniczył dr Krzysztof Chlebus z Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, prezes Zarządu Spółki – Centrum Innowacji Medycznych, pełnomocnik rektora do spraw transferu wiedzy, podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia w latach 2012–2014.

Zasady tworzenia i działania spółek spin-off w Polsce uregulowano w ustawie – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz Kodeksie spółek handlowych. Także w umowie spółki określa się prawa i obowiązki stron, które muszą być zgodne z KSH. Ustawodawca nie narzucił jednak obowiązku tworzenia wewnętrznych regulaminów i pozostawił tę kwestię w gestii uczelni i jednostek naukowych. Polskie jednostki naukowe często wzorują się na doświadczeniach innych krajów. Między innymi Centrum Innowacji Medycznych wzorowało się na modelu stosowanym w Cambridge University i naukowcom w tym Centrum przyznano udziały w nowo powstającej spółce. Rozwiązanie takie miało na celu zapewnienie poczucia sprawiedliwości i równowagi.

Jednym z ważnych aspektów tej problematyki jest wykorzystanie specjalistycznej uczelnianej czy instytutowej aparatury przez spółkę utworzoną przy uczelni lub instytucie, albo przez pracowników jednostki naukowej. Doktor K. Chlebus wyjaśnił, iż na gruncie polskim ze spółką spin-off np. podpisuje się umowę na korzystanie z pewnego zakresu usług, wykorzystanie sprzętu, laboratorium czy nawet wykorzystanie pracy naukowców.

W Polsce nadal wiele wątpliwości budzi prawo własności do wynalazku. Sprawy te reguluje ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym, która określa, że pierwokup jest po stronie instytutu. Gdy instytucja nie jest zainteresowana komercjalizacją takiego pomysłu, wówczas może zrzec się tego prawa. Częstym problemem jest jednak wycena wartości wynalazku, którą zazwyczaj zajmują się biegli powoływani *ad hoc*, chociaż niekiedy zdarza się również powoływanie niezależnych audytorów lub korzystanie z usług dużych spółek konsultingowych.

Komisja uważa, że każdy pracownik naukowy ma obowiązek zgłoszenia konfliktu interesów, a pozostałe kwestie znajdują się w gestii uczelni, jednostek naukowych i badawczych. Konieczne jest zatem uaktualnienie istniejących regulaminów z zakresu prawa własności intelektualnej i transferu technologii, a w instytucjach, w których ich nie ma, należy wprowadzić takie regulacje dostosowane do specyfiki poszczególnych dziedzin.

Jak w każdej sprawie, także w tej, w ocenie Komisji należy działać w wyważony sposób, ponieważ zbyt restrykcyjne podejście do konfliktów interesów może spowodować brak jakiegokolwiek działalności, z kolei zbyt liberalne podejście może doprowadzić do sytuacji patologicznych. Zdaniem Komisji konflikt interesów jest sytuacją naganną wów-

czas, gdy zagraża interesom jednostki, w której osoba jest zatrudniona, a każda sytuacja powinna być indywidualnie rozpatrywana i oceniana.

Kolejną kategorią spraw, która często pojawia się w działalności Komisji, jest problematyka związana z ewentualnymi nieprawidłowościami dotyczącymi postępowań awansowych.

Członkowie Komisji wielokrotnie zwracali uwagę, że w postępowaniach awansowych powinno stosować się jak najbardziej transparentną politykę przy ocenie dorobku naukowego. Zasady te powinny być szczególnie przestrzegane w przypadkach mających wpływ na dalszą karierę naukową i kształtowanie postaw młodych pracowników naukowych, doktorantów i habilitantów.

Rozpatrując skargę jednej z młodych pracownic naukowych Komisja oceniła, że powołanie do składu komisji habilitacyjnej osoby z tego samego wydziału jest dopuszczalne w świetle obowiązującego prawa, jednakże sytuacja taka może budzić wątpliwości natury etycznej. Takie same wątpliwości Komisji wzbudziło powoływanie na recenzenta osoby zatrudnionej w tym samym miejscu co habilitant.

W związku z rozpatrywaniem sprawy ewentualnego plagiatu popełnionego w jednej z rozpraw doktorskich wątpliwości Komisji wzbudziło wyjaśnienie promotora tej pracy, że nie sprawował on właściwej opieki naukowej nad doktorantką. Komisja do spraw Etyki w Nauce uznała, że takie zachowanie promotora jest nie do zaakceptowania od strony etycznej. Stanowisko Komisji znalazło swoje odzwierciedlenie w uregulowaniach zawartych w nowym wydaniu *Kodeksu etyki pracownika naukowego*. W punkcie *Praktyki dotyczące formowania młodej kadry* doprecyzowano, że rady wydziału/naukowe powinny ocenić, czy liczba osób znajdujących się pod opieką opiekuna nie przekracza liczby gwarantującej możliwość rzetelnej opieki. Dodano również uregulowanie zobowiązujące opiekuna osoby prowadzącej badania naukowe do zaznajomienia jej z zasadami etycznymi obowiązującymi przy prowadzeniu badań.

Komisja przeanalizowała także sprawę wykorzystania przez doktoranta wyników przeprowadzonych badań naukowych na materiale aktowym, stanowiącym własność Uniwersytetu Medycznego w Katowicach, w rozprawie doktorskiej przedstawianej w innym Uniwersytecie Medycznym, przy jednoczesnym sprzeciwie kierownika katedry uczelni uprzednio zatrudniającej doktoranta. Po dyskusji, na podstawie zgromadzonej dokumentacji, przyjęto, że Katedra i Zakład Uniwersytetu Medycznego w Katowicach jest administratorem, a nie właścicielem materiału badawczego – ekspertyz sądowo-lekarskich. Ich dysponentem jest organ procesowy zlecający ich wykonanie. W związku z powyższym Komisja do spraw Etyki w Nauce za zasadne uznała, aby np. promotor pracy doktorskiej zwrócił się do właściwej jednostki Uniwersytetu Medycznego w Katowicach o wyrażenie zgody na wykorzystanie tych danych albo nakazanie ich udostępnienia.

Wątpliwości Komisji budziły także decyzje podejmowane przez niektóre uczelniane lub instytutowe komisje dyscyplinarne. Komisja do spraw Etyki w Nauce nie ma możliwości uchylecia prawomocnych decyzji komisji dyscyplinarnych uczelni. Jednakże Komisja zwracała się w takich sytuacjach do rektora uczelni, dyrektora jednostki naukowej lub przewodniczącego Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów z wnioskiem o podjęcie stosownych działań w celu rozstrzygnięcia sprawy zgodnie z zasadami rzetelności badań naukowych.

Członkowie Komisji do spraw Etyki w Nauce krytycznie ocenili decyzję Komisji Dyscyplinarnej ds. Nauczycieli Akademickich jednej z uczelni w sprawie zarzutów stawianych pracownikowi tej uczelni „napisania o sobie samym opinii dla Centralnej Komisji w postępowaniu o tytuł, spełniając w ten sposób wysoce naganną prośbę innego profesora, który został powołany na recenzenta w tym postępowaniu”. Komisja Dyscyplinarna uznała, że nie doszło do naruszenia zasad etyki w nauce. Sprawę przekazano do dalszego procedowania Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów.

Komisja zajęła także stanowisko w sprawie *Zaleceń Rady Narodowego Centrum Nauki dotyczących badań z udziałem ludzi*.

Rozpatrując wnioski o ewentualne wystawienie zgody/poświadczenia w zakresie zagadnień etycznych w związku z prowadzonym przez Instytut międzynarodowym projektem, finansowanym w ramach programu Horyzont 2020, członkowie Komisji stwierdzili, że zagadnienia dotyczące prowadzenia wszelkich badań z ludźmi czy też badań prowadzonych na ludziach niemających charakteru badań medycznych czy eksperymentu nie są dostatecznie unormowane i istnieje luka prawna.

Komisja do spraw Etyki w Nauce zwróciła również uwagę Rzecznika Praw Obywatelskich na niezgodne z art. 32 Konstytucji RP przepisy ograniczające aktywność ekspercką pracowników naukowych i akademickich ze względu na wiek. Ograniczenia te uniemożliwiają np. udział w pracach Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów osób posiadających dużą wiedzę merytoryczną i praktyczną wynikającą z dotychczasowego bogatego doświadczenia naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego. W ocenie Komisji udział pracowników, którzy ukończyli 70. rok życia, miałby znaczący wpływ na podniesienie jakości postępowań awansowych.

The report on the activity of the Commission on Ethics in Science in the year 2015

The report encompasses the activity of the Committee on Ethics in Science in the year 2016.

Key words: ethics in science, intellectual property rights, author contribution, review reliability, rules of professional promotions

